

Menneske og dyr i samme båd

af Mogens Lilleør, 1996

Lige siden de tidligste mennesker levede deres liv på jorden i små fællesskaber, har menneskene været optaget af, hvem der havde hvad, hvem der fik hvad, hvem der havde ret til hvad, hvem der havde pligt til hvad osv. Det har alle dage været afgørende for menneskets sociale liv, at ingen blev tildelt privilegier, hæder, sanktion eller straf med mindre de havde fortjent det. Menneskenes historie er til dels historien om de argumenter og kriterier, der er blevet anvendt, dels imod såkaldt velerhvervede privilegier, dels for at der skulle være forskelle i rettigheder og pligter mellem mennesker, samt mellem menneskeheden og dyrene og den øvrige natur. De konkrete bud på det rette forhold synes alle dage at være blevet diskuteret inden for rammen af rationalitets- eller retfærdighedsformlen 'lige skal behandles lige'. Tankegangen er den simple, at dem der er i samme båd, skal behandles ens. Dem der ikke er i samme båd, skal så selvfølgelig behandles forskelligt, dvs. dem der ikke er lige skal heller ikke behandles lige.

De vigtige spørgsmål bliver selvfølgelig, dels hvem der er lige og derfor skal nyde det samme, dels hvilke goder og byrder de skal nyde. Den konkrete afgørelse af spørgsmålet om, hvem der skal være i samme båd bestemmes ud fra gældende kriterier; historisk har disse været mangfoldige: formue, alder, køn, herkomst, hudfarve, trang og intelligens er blot nogle af mange 'prøvestene' på, hvorvidt et individ er retmæssigt medlem af en gruppe. Vi kender alle til 'optagelsesprøver' af den ene eller den anden art.

Men hvem bestemmer kriterierne og dermed også, hvad der skal fordeles? Udover traditionen, hvis betydning ikke skal underkendes, er der mange med. Når det gælder statens styrelse og fordelingen af goder og byrder, er det godt nok i sidste instans folketingsmedlemmerne, der træffer afgørelsen, men forud for denne går der en ofte lang proces præget af forskellige synspunkter, f.eks. fagministerierne, græsrodsbevægelserne, fagbevægelsen, de politiske partiers, videnskabens, erhvervslivets, landbrugets og pressens. Disse grupper har alle en andel i, hvad der er på den dagsorden, som politikerne skal forholde sig til og træffe beslutninger efter. Dertil kommer så EU. Det er måske nok folketingspolitikkerne, der har det sidste ord, men det er velkendt, at dette ikke er det samme som, at de også har magten i udelt forstand. Faktisk er der en del folketingspolitikere, som oplever sig selv som afmægtige mægtige, der hele tiden er nødt til at tage hensyn til mange forskellige interesser for overhovedet at holde sig på banen.

Men kriterierne bestemmes ikke kun på grundlag af magt. Ethiske værdier spiller en rolle, selvom den næppe altid er klar. F.eks. er menneskesyn og natursyn medbestemmende for, hvad man anser for at være et problem, og hvad der ikke er et problem. Den, der har magt, kan ikke handle uafhængigt af en forståelse af situationen, dvs. hvem og hvad hun har foran sig, hvad hun kan gøre, hvad hun burde gøre, hvordan det skal gøres osv. Alt sammen noget der henter en del af sit indhold fra et etisk verdensbillede. Når f.eks. mange dyr ikke anses for at have krav på noget særligt hensyn, så hænger det sammen med det syn på dyrene, som mennesket har, - og dermed det syn som mennesket har på sig selv og sin placering i verden i forhold til dyrene. Dyrene betragtes simpelthen ikke som værende i samme båd som menneskene. Dette er problematisk.

Mange mennesker mener givetvis, at vi ikke har nogen direkte pligt overfor dyrene. Dyrene har ikke nogen ret i sig selv til at forvente, at der tages hensyn til dem, sådan som mennesket f.eks. mener at have det qua menneskerettighederne. Hvis vi skal behandle dyrene ordentligt, så er det primært for menneskets egen skyld, hvad enten formålet er oksekød af god kvalitet eller hensynet til menneskets

egen selvrespekt. Der er altså tale om en indirekte pligt til at tage hensyn til dyrene. Men ydermere er der mange, der umiddelbart mener, vi slet ikke har nogen pligt over for dyrene overhovedet, hverken bakterierne, ørentvisten, hønen, delfinen, koen osv. Disse er livsformer, som umiddelbart betragtes som ufølsom materie. Bag begge de nævnte synspunkter ligger opfattelsen, at mennesket er enestående i denne verden, fordi det som det eneste væsen, måske bortset fra Gud, er udstyret med fornuft eller intelligens og dermed samvittighed, fri vilje og værdighed. Qua fornuftsvæsen eksisterer mennesket som det eneste, der har ubetinget værdi. Alt andet er sekundært og har kun betinget værdi. Dyrene og naturen er uden fornuft og derfor blot middel eller værktøj for fornuftens formål. Det er dette natursyn, der er indeholdt i Humanismen og Menneskerettighedserklæringen fra 1789.

Nogle mener dog, at dyrene og naturen har krav på, at der tages hensyn til dem, dvs. krav, som er begrundet ud fra dyrene selv. De mest radikale hævder, at dyrene og naturen som helhed har rettigheder alene i og med at de er til,- dette synspunkt vil jeg lade ligge her. Andre - heriblandt mig selv - mener mere moderat, at det vigtigste er, om individer - mennesker, dyr og den øvrige natur - har en individuel synsvinkel på sine omgivelser. Altså hvis det gør en forskel for én, hvordan man bliver behandlet, så har man krav på hensyn; et individ for hvem det ikke gør nogen forskel, har vi ikke nogen direkte pligt til at tage hensyn til. Dette svarer til at mene, at det væsentlige er, om individer har bevidsthed, dvs. er i stand til at opleve f.eks. glæde, sorg, savn osv., eller hvad jeg vil nøjes med at fremhæve her: Om de kan føle smerte eller lide. Kendskab til smerte og lidelse spiller nok en vigtig rolle for dannelsen af menneskelig karakter og personlighed, nogen vil ligefrem mene, at lidelsen er en nødvendig betingelse for kunsten, men for de fleste er lidelse immervæk noget man helst vil være foruden. Denne nytte-etiske kerne er det værd at holde fast i. Det vi bør lægge vægt på, når vi skal tage stilling til forholdet mellem menneske, dyr og natur, er derfor først og fremmest evnen til at føle smerte og lide. Alle væsener med denne evne har lige meget krav på, at der tages hensyn til dem. Med 'smertekriteriet' får vi således en gruppe af mennesker og dyr, der er ligestillet i etisk henseende.

Dette betyder ikke, at de alle skal behandles ens, eftersom der er relevante forskelle mellem mange dyr, mellem mennesker indbyrdes, og mellem mennesker og dyr. Men det betyder, at alle individer i gruppen har krav på, at der tages hensyn til dem. Selvom mennesket har magten, kan det ikke tillade sig at ignorere andre medlemmer af gruppen.

Men hvad er konsekvensen af dette efter min mening meget plausible synspunkt? Ja, dels en udvidelse af det etiske ansvarsområde, som udover mennesket må omfatte visse dyr; hvilket givetvis vil have vidtrækkende følger for behandlingen af forsøgsdyr og husdyr. Dels en indskrænkning af det etiske ansvarsområde i forhold til mennesket. Og dette sidste er mere kontroversielt. Lad mig prøve bare at antyde problemet: Når det f.eks. gælder smertevoldende forsøg på dyr, så accepterer de fleste disse uden videre, hvis formålet er vigtigt for mennesker, samtidig med at man afviser forsøg med befrugtede menneskeæg, aborterede menneskefoster samt voksne mennesker med mindre disse har givet deres velinformerede samtykke. Men hvis smertekriteriet gælder, så synes det vanskeligt at opretholde denne skelnen mellem det menneskelige og dyrene. Et æg eller foster uden bevidsthed synes nemlig at have lige så lidt krav på hensyn som bakterien eller græsset. Vi synes ligefrem at have pligt til at anvende ægget til forsøg fremfor at anvende de mange mus, rotter, katte, svin osv. for hvem det faktisk betyder noget, hvordan livet leves. Videre synes det generelt at være vores pligt altid at anvende et menneske til forsøg, der hvor man må antage, at forsøget betyder mindre for hendes livskvalitet end for de relevante dyrs livskvalitet. Dette kunne f.eks. gælde mentalt svært handicappede spædbørn og dybt evnesvage eller åndsvage voksne. Eller også må man helt opgive forsøget.

Disse konsekvenser kan man som menneske nok have svært ved at acceptere, selvom man egentlig billiger smertekriteriet. En lille trøst kan måske være, at i praksis vil konsekvenserne næppe række helt så langt, som her antydtes. For smertekriteriet indebærer også, at man skal tage den smerte og lidelse i betragtning, som de pårørende påføres i de nævnte situationer. Dette betyder, at i den konkrete situation kan der meget vel vise sig en vigtig forskel mellem mennesket og visse dyr, som beror på omfanget og dybden af det sociale tilhørsforhold, og som begrunder en forskelsbehandling. Men uanset denne opblødning, så er der tale om et definitivt brud med den humanistiske, absolutte skelnen mellem menneske og dyr. Visse dyr er i samme båd som mennesket.